

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

На правах рукопису

ГНІТЬКО Світлана Петрівна

ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ДОНБАСУ

В 1920-ті - НА ПОЧАТКУ 1930-х років

07.00.01 - Історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ - 1996

ДВ 57.001

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі гуманітарних наук Київської філії Харківської державної академії залізничного транспорту.

Науковий керівник - доктор історичних наук,
- професор В. Я. Галаган

Офіційні опоненти - доктор історичних наук В. М. Даниленко
- кандидат історичних наук Т. В. Марусик

Провідна організація - Донецький державний університет.

Захист відбудеться "29" березня 1996 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 50.17.01 для захисту дисертацій в Інституті історії України Національної Академії Наук України за адресою:

252001 м. Київ, вул. М. Грушевського, 4,
Інститут історії України НАН України.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту історії України НАН України (вул. М. Грушевського, 4).

Автореферат розісланий "21" лютого 1996 р.

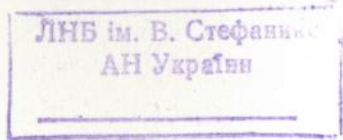
Вчений секретар спеціалізованої ради
доктор історичних наук

Н. А. Шип

ЛНБ України ім. В. Стефаника



00740085 (0)



ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ. Сучасний період національно-державного відродження України супроводжується активним зростанням зацікавленості широкої громадськості до історичного минулого свого народу. Серед багатьох проблем вітчизняної історії необхідно виділити блок питань, що охоплюють історію України в перші роки радянської влади, періоду НЕПу та складання тоталітарної системи, а також вивчення генезису, розвитку цієї системи, закономірностей її антигуманної політичної та економічної практики, тим більше, що в розробці проблем цього періоду було чимало недоліків і фактичних перекручень із політичних міркувань.

Серед пріоритетних напрямків дослідження цього періоду є вивчення стану різних соціальних груп населення і серед них - інтелігенції. Розробка цієї проблеми має не лише пізнавальне, але й практичне значення. Сучасні суспільно-політичні і культурні процеси, що відбуваються в Україні, потребують з'ясування їх передісторії, адже всі достоїнства і недоліки інтелігенції, її соціально-політичний статус є результатом не лише останніх років, а й усього попереднього її розвитку, що почався у 1920-1930-ті роки, оскільки мають там свої історичні корені.

Вивчення правового та економічного становища, професійної та суспільно-політичної активності людей інтелектуальної праці в цей драматичний період дозволяє більш повно уявити ті зміни, що відбулися в суспільстві, стан його соціально-економічної, політичної, культурної і духовної сфери, рівень відкритості і цивілізованості.

Особливої ваги ці проблеми набувають у сучасних умовах. Пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими, необхідність культурного відродження, принципи громадянського суспільства і ринкової економіки, які вимагають професіоналізму в усіх сферах, стоять тепер на порядку денному. В багатьох випадках це усвідомлювали і

представники інтелігенції України ще в 1920-1930-ті роки, що виразно виявилось в їх позиціях і діяльності.

Тому обрана для дисертаційного дослідження тема має наукове, загальногуманітарне та практичне значення, що й обумовлює її актуальність.

ПРЕДМЕТСМ ДОСЛІДЖЕННЯ обрано інженерно-технічну інтелігенцію, її стан та професійну і суспільно-політичну діяльність. Саме цій групі інтелігенції відводилось значне місце у виведенні країни з економічної кризи, в яку та потрапила внаслідок війн та революцій.

Доцільно окремо обумовити, що мається на увазі під цим поняттям. До категорії "інженерно-технічна інтелігенція", в першу чергу, слід віднести осіб, які мають вищу або середню спеціальну технічну освіту і займають на виробництві посади, відповідно до кваліфікації, інженера чи техника. Враховуючи специфіку 1920-1930-х років, коли при недостатній кількості спеціалістів інженерні і технічні посади займали особи, які не мали спеціальної освіти, так звані "практики", їх також доцільно віднести до загону інженерно-технічних працівників. При цьому потрібно зазначити, що це спеціалісти без освіти.

Саме цей загалін робітників розумової праці відіграє важливу роль у суспільному прогресі. Ось чому необхідно звернути увагу науковців на весь комплекс проблем, пов'язаних із цією соціально-професійною групою інтелігенції.

При виборі теми дисертації враховувалось, що, поряд з загальними працями з історії інтелігенції, не менш важливими є і регіональні дослідження. **РЕГІОН ДОСЛІДЖЕННЯ** - Донбас - обрано не випадково. Донбас був головною вугільно-металургійною базою не лише України, а й усієї країни. Тут були сконцентровані значні інженерно-технічні сили.

Всі соціально-економічні і політичні процеси, що відбувалися в країні протягом досліджуваного періоду, мали свою специфіку в Донбасі. Саме тут почалися перші показові процеси над "спецами", звинуваченими у шкідницькій діяльності, за якими потяглася низка

репресій не лише серед технічної інтелігенції, а й серед інших верств населення, що згодом призвели до мільйонів людських жертв.

ХРОНОЛОГІЧНО робота обіймає період від закінчення громадянської війни та переходу до НЕПу до часу відходу від нової економічної політики та перших кроків форсованої індустріалізації (кінець першої п'ятирічки). Період, що досліджується, є складним і трагічним в історії інтелігенції. Вона зростає кількісно, проте знижується її інтелектуальний і професійний рівень. Досліджуваний період характеризується певним піднесенням професійної та громадської активності інтелігенції, її намаганням включитися у вирішення нагальних проблем, що стояли перед країною. Проте, починаючи з "Шахтинської справи" (1928 р.), почався новий період життя інтелігенції, який характеризувався переходом від її використання правлячими структурами до жорстокого придушення, а потім і масових репресій. Якщо репресивні заходи щодо спеціалістів використовувалися державою диктатури пролетаріату і раніше, то тепер вони стали основою її політики. Відповідно і професійна та суспільна роль інтелігенції в нових умовах була зведена до простого виконання виробничих обов'язків та "громадських навантажень", що були обов'язковим атрибутом тоталітарного суспільства. В цей період з'явилося багато негативних явищ, які поширилися в наступні роки.

Потреба в комплексному дослідженні стану та діяльності технічної інтелігенції Донбасу, процесу її відтворення, обумовлена і **СТАНОМ НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ.**

Слід зазначити, що дана дисертація не є першою спробою в дослідженні проблем історії інтелігенції цього періоду. Тому, крім аналізу сюжетів, фактів, подій, в роботі присутні елементи узагальнення низки проблем.

Перші публікації, пов'язані з історією інженерно-технічної інтелігенції як на союзному, так і на республіканському рівні з'являються вже в середині 20-х років. Більшість з них являють собою виступи

державних і партійних діячів.¹ Ця проблема досліджувалася також в контексті аналізу статистичних даних про чисельність спеціалістів, підготовку кадрів нової інтелігенції тощо.²

Безперечно, найцікавішою роботою цього періоду в контексті вивчення проблем інженерно-технічної інтелігенції Донбасу є дослідження Д. Киржнера і Б.Турубінера, яке торкається багатьох сторін життя і діяльності техперсоналу.³

Специфіка робіт цього періоду полягає в тому, що більшість із них написано не істориками-професіоналами, а державними і партійними діячами, а також безпосередньо самими інженерами. Вони насичені різноманітними статистичними даними, багатим фактичним матеріалом. Проте глибокого аналітичного дослідження в цих працях не спостерігається, вони багаті в чому мають лише інформативний характер.

Починаючи з кінця 1920-х років в працях про технічну інтелігенцію з'являється нова тема - шкідництво. Цій проблемі присвячена ціла низка статей і виступів у пресі партійних керівників, відповідальних працівників. Усі вони схожі за змістом і мають єдину мету - викрити та засудити контрреволюціонерів із середовища "старих буржуазних спеців", але

¹ Бухарин Н.И. Техническая интеллигенция и рабочий класс.// Правда.- 1920.- 3 марта; Луначарский А.В. Интеллигенция в ее прошлом, настоящем и будущем.- М.: Новая Москва, 1924.- 75 с.; интеллигенция и Советская власть.- М., 1919.- 121 с.; Ряппо Я. Советская профессиональная школа, ее место и значение в системе просвещения и в нашем народном хозяйстве.- Харьков: Госиздательство Украины, 1926.- 52 с.; Він же. Технікуми України - вища школа.- Харків: Держвидавництво України, 1927.- 28 с. та ін.

² Минц Л. Технические силы СССР: (Кадры технической интеллигенции. По данным 1923, 1925 г.г.)// Статистическое обозрение.- 1928.- №8.- С.41-48; Він же. Командный состав промышленности, транспорта селского хозяйства.- М., 1926; Зігалський Я., Іванов М. Професійна освіта на Україні.- Харків, 1927.- 410 с.; Жилкин С. Технический персонал каменноугольной промышленности.// Хозяйство Донбаса.- 1921.- №3.- С.5 та ін.

³ Киржнер Д., Турубинер Б. Условия труда и быта инженерно-технического персонала украинской горной промышленности.// Инженерный работник.- 1928.- №11-12.- С.144-163.

дають уявлення про суспільно-політичну атмосферу, в якій опинилася інтелігенція.⁴

Серед цієї літератури окремо стоять дослідження А.Є.Бейліна⁵ та В.П.Ренке⁶. В них на широкому статистичному матеріалі проаналізовано процес кількісних і якісних змін у складі фахівців; наводяться дані про соціальний, професійний, національний склад, освіту; досліджується рівень життя, платня тощо.

На сторінках періодичних видань продовжували з'являтися публікації, які висвітлювали різні сторони життя і діяльності інженерно-технічної інтелігенції. З середини 30-х років з літератури зник будь-який науково-історичний чи науково-соціологічний зміст. Вона має швидше публіцистичний характер. Автори ставлять проблему, а не розв'язують її, адже більшість цих праць написана не науковцями, а інженерами, господарниками. Проте, розглядаючи історіографію проблеми, ми не могли залишити їх поза увагою.

Протягом 1940-х - першої половини 1950-х років проблеми історії інтелігенції фактично не вивчались. Саме тому є унікальним вихід у світ в 1941 р. книги "Донецкий индустриальный институт за 20 лет".⁷ В ній зібрано багатий фактичний матеріал з історії створення і діяльності Сталінського гірничого технікуму, що згодом став інститутом. Наводяться цікаві дані про студентське життя, початок викладацької кар'єри відомих вчених.

⁴ Экономическая контрреволюция в Донбассе. (Итоги Шахтинского дела). Статьи и документы.- М.,1928.- 306 с.; Куйбышев В.В. Шахтинское дело и процесс специалистов. // Правда.- 1928.- 30 марта; Кржижановский Г.М. Вредительство в энергетике.- М.-Л.,1931.- 72 с.; Крыленко Н.В. Классовая борьба путем вредительства.- М.,1930 та ін.

⁵ Бейлин А.Е. Кадры специалистов в СССР, их формирование и рост.- М.,1935.- 420 с.

⁶ Ренке В.П. Кадры инженерно-технического персонала каменноугольной промышленности Донецкого бассейна.- Харьков,1930.- 115 с.

⁷ Донецкий индустриальный институт за 20 лет. (1921-1941).- Сталино,1941.- 132 с.

В середині 1950-х років з'являються кандидатські дисертації Бабко Ю.В., Терентьєва В.П., які були присвячені проблемі підготовки кадрів технічної інтелігенції в період, що розглядається. Але ці дослідження пройняті єдиною ідеєю: показати провідну роль КПРС у створенні нової інтелігенції.

Пожвавлення вивчення історії інтелігенції і розширення тематики спостерігається з другої половини 50-х років. Цікавою є монографія О.Б.Слущького, в якій вперше автор порушує проблему зміни соціальних джерел формування нової інтелігенції⁸.

Багато фактичного матеріалу з історії формування інженерно-технічної інтелігенції містять в собі статті А.Д.Рудого і С.М.Чагира⁹, що були написані на матеріалах Донбасу. Важливим внеском в розробку питань підготовки кадрів стало перше комплексне дослідження Ю.А.Курносова і А.Г.Бондара¹⁰. В ньому даються деякі узагальнюючі характеристики процесу підготовки кадрів вищими навчальними закладами.

Протягом 1960-1970-х років вийшла серія праць, де висвітлюється "успіх" у здійсненні культурної революції в СРСР. Проте дослідження стали більш різноманітними і глибинними, розширилась їх джерельна база. З'явилися праці, спеціально присвячені історії інтелігенції 20-30-х років та окремим аспектам проблеми.

Одним із них є проблема залучення до соціалістичного будівництва буржуазних спеціалістів. Без сумніву, найбільший внесок у дослідження

⁸ Слущький О.Б. Радянське і культурне будівництво на Україні в перші роки боротьби за соціалістичну індустріалізацію (1926-1928 р.р.). - К., 1957.- 210 с.

⁹ Рудой А.Д. Мероприятия Коммунистической партии по подготовке производственно-технической интеллигенции из практических работников в годы второй пятилетки (на материалах Украины)// Научные записки кафедры марксизма-ленинизма (Ждановский металлургический институт). - 1959. - Т.1. - С.144-182; Чагир С.М. Деятельность КП(б)У по выдвигению хозяйственно-технических кадров в области тяжелой промышленности и по обучению специалистов-практиков в годы первой пятилетки// Труды Донецкого индустриального института. - 1959. - Т.48. - Вып.3. - С.47-78.

¹⁰ Курносов Ю.А., Бондар А.Г. У навчанні та праці. Підготовка кадрів інтелігенції в Українській РСР. - К., 1964. - 243 с.

даного аспекту зробив С.О.Федюкін¹¹. Використовуючи широке коло джерел, він аналізує шляхи і методи залучення старих кадрів на бік радянської влади. В Україні цю проблему розробляли В.П.Литвинова, В.М.Шейко, С.П.Михеев¹². На основі багатого фактичного матеріалу вони порушують проблеми взаємовідносин між робітниками та інженерно-технічною інтелігенцією, а також спроби техперсоналу налагодити ці стосунки шляхом участі у масовій роботі громадських організацій.

Найбільш розробленою у всіх відношеннях, безумовно, є історія створення і діяльності інженерно-технічних секцій (ІТС). В працях В.П.Литвинової, Г.В.Касьянова¹³ зібрано великий архівний матеріал, викладені основні напрямки діяльності техсекцій. В роботах представлено численні факти з життя Донецьких ІТС. На ріні Донецького регіону ця проблема окремо не розглядалася.

Значна кількість наукової літератури досліджує підготовку інженерно-технічних кадрів в 1920-1930-ті роки. Серед цих робіт необхідно виділити монографію Л.І.Ткачової¹⁴, де досліджують ся джерела формування інтелігенції і зміни в соціальному складі студентства. Значне місце в монографії відводиться аналізу технічної інтелігенції та діяльності інженерно-технічних секцій в контексті формування нової інтелігенції.

¹¹ Федюкин С.А. Великий Октябрь и интеллигенция. Из истории вовлечения старой интеллигенции в строительство социализма.- М.,1972.- 472 с., Він же. партия й интеллигенция.- М.,1983.- 238 с. та ін.

¹² Литвинова В.П. З історії залучення старої технічної інтелігенції до соціалістичного будівництва на Україні в 1917-1921 роках.// Питання історії народів СРСР.- 1971.- Вип.11.- С.22-30; Литвинова В.П., шейко В.М. Великий Жовтень і залучення старої технічної інтелігенції до соціалістичного будівництва в Українській РСР (1917-1925 р.р.)// Україн. істор. журнал.- 1984.- №11.- С.67-68; Михеев С.П. До питання про діяльність більшовиків України по залученню старої інтелігенції на бік Радянської влади.// Україн. істор. журнал.- 1983.- №11.- С.54-60 та ін.

¹³ Литвинова В.П. Створення на Україні інженерно-технічних секцій у 1920-1925 роках.// Питання історії народів СРСР.- 1973.- Вип.16.- С.32-39; Касьянов Г.В. Діяльність інженерно-технічних секцій профспілок України по підвищенню трудової та суспільно-політичної активності інтелігенції (1926-1935 р.р.)// Україн. істор. журнал.- 1987.- №9.- С.75-83. та ін.

¹⁴ Ткачова Л.І. Інтелігенція Радянської України в період побудови основ соціалізму.- К.,1985.- 191 с.

Підсумовуючи, необхідно вказати на значну наукову цінність всіх вище зазначених досліджень з точки зору накопичення, систематизації та інтерпретації історичного матеріалу. Цими працями закладена серйозна наукова база для подальшого вивчення історії інженерно-технічної інтелігенції. Колективна монографія "Интеллигенция Советской Украины"¹⁵, що розглядає проблеми історіографії, виявилася своєрідною підсумковою роботою, яка завершила названий період.

Останнім часом в розробці проблем історії інженерно-технічної інтелігенції в 1920-ті - на початку 1930-х років у дослідженнях вчених з'явилися елементи новизни. З нових позицій переосмислюється діяльність громадських організацій, розкрито процес уніфікації і політичного приборкання науковців та інженерно-технічних працівників¹⁶. Дослідники звертаються до раніше заборонених сюжетів щодо політичних процесів над спеціалістами. Особливо цікавими в цьому плані є роботи Г.В.Касьянова, В.М.Нікольського¹⁷.

Упродовж довгого часу тематика досліджень націлювала на вивчення історії інтелігенції не як суб'єкта, а лише як об'єкта історії. Останнім часом вперше з'являються роботи, в яких порушуються проблеми соціального обличчя інтелігенції. В монографії Г.Касьянова¹⁸ основна увага приділяється взаємовідносинам інтелігенції та адміністративно-командної системи, аналізуються різні підходи у ставленні до інтелігенції з боку партійних лідерів, методи втілення теорії в практику, наслідки сталінської політики.

¹⁵ Интеллигенция Советской Украины (Некоторые вопросы историографии и методология исследования).- К., 1988.- 191 с.

¹⁶ Касьянов Г.В., Ткачова Л.І. УТОРНІТСО: епізод з історії "політичного виховання" інтелігенції (деякі проблеми взаємовідносин у 20-х - на початку 30-х років).// Препринт №5:Інститут історії АН УРСР.-К.,1990.- С.26-41; Неженцев Ю.И. Научно-техническая интеллигенция на Украине в 1920-30-е годы.- К.,1992.- 56 с.

¹⁷ Касьянов Г. "Шахтинська справа"// Під прапором лєнінізму.- 1989.- №22.- С.55-61; Нікольський В.М. "Осколки" шахтинської справи// Правда через роки.- Донецьк,1995.- С.18-27 та ін.

¹⁸ Касьянов Г. Українська інтелігенція 1920-х - 30-х років: соціальний портрет та історична доля.- Київ-Едмонтон,1992.- 176 с.

На базі нового підходу з'являються узагальнюючі роботи з історії інтелігенції України. В цьому плані виділяються монографії В.М.Даниленка і Г.В.Касьянова¹⁹ та В.М.Даниленка, Г.В.Касьянова, С.В.Кульчицького²⁰, а також дослідження колективу авторів "Історія української інтелігенції" у 3-х книгах²¹. У цих працях порушується проблема підготовки кадрів нової інтелігенції в контексті партійної політики щодо "пролетаризації" вищої школи, переосмислюється ставлення до спеціалістів, що склалось в суспільстві, розглядається практика репресій проти інтелігенції в 20-30-ті роки. Велике місце відведено технічній інтелігенції.

Таким чином, вітчизняна історіографія має в своєму розпорядженні значну кількість праць з різноманітних проблем історії інтелігенції України 1920-1930-х років. Незважаючи на те, що окремі аспекти історії інженерно-технічної інтелігенції Донбасу відображено у низці досліджень, досі ще не створено повної й цілісної картини, яка б давала уяву про стан, формування, професійну і громадську діяльність технічних кадрів цього високорозвинутого промислового регіону України.

МЕТА ДИСЕРТАЦІЇ зводиться до комплексного аналізу і узагальнення наявного і уперше виявленого матеріалу, що дозволить дослідити і зробити висновки відносно політичного курсу щодо "старої" технічної інтелігенції та впливу цієї політики на стан інтелігенції та її професійну і суспільно-політичну діяльність.

Відповідно до мети дисертантом здійснено спробу вирішити такі **ЗАВДАННЯ:**

- висвітлити процес створення мережі спеціальних навчальних технічних закладів у Донецькому регіоні;

¹⁹ Даниленко В.М., Касьянов Г.В. Сталінізм та українська інтелігенція.- К., 1991.- 96 с.

²⁰ Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки.- К., 1991.- 344 с.

²¹ Нариси історії української інтелігенції (перша половина XX ст.). У 3-х кн./С.І.Білокінь, О.Д.Бойко, Г.С.Брега та ін.- К., 1994

- визначити основні джерела формування технічної інтелігенції і методи партії щодо його регулювання;

- проаналізувати співвідношення "комуністична партія - технічна інтелігенція", оскільки саме політика партії визначала професійне і суспільне життя та активність у ньому спеціалістів;

- виявити основні фактори, які визначали економічне і правове становище технічної інтелігенції Донбасу про: лготом 1920-х років;

- простежити еволюцію політичних позицій інтелігенції;

- дослідити зміну політичного курсу влади щодо інженерно-технічної інтелігенції в кінці 1920-х років;

- розглянути професійну та суспільно-політичну діяльність інженерно-технічних спеціалістів регіону та фактори, які на них впливали.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ дисертації базуються на діалектичних принципах пізнання історичного процесу, об'єктивному підході до аналізу суспільних явищ і подій, критичному аналізі документального матеріалу. В основу роботи покладено метод комплексного дослідження проблем інженерно-технічної інтелігенції.

ДЖЕРЕЛЬНУ БАЗУ дисертації становить комплекс друкованих та архівних матеріалів.

У написанні роботи використані матеріали двох центральних архівів: Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України) та Центрального державного архіву громадських організацій України (ЦДАГО України).

Великий масив архівних документів ЦДАВОВ України містить фонд Всеукраїнської ради професійних спілок (ф.2605), а також фонди окремих галузевих профспілок. Переважно це звіти про діяльність інженерно-технічних секцій, дані про їх склад, стенограми і матеріали з'їздів ІТС, пленумів центральних бюро цих організацій тощо. Використано також документи господарських та інспекційних органів. Дані про учбові заклади з підготовки фахівців, про їх кількісний склад та діяльність містять матеріали Наркомосвіти УРСР (ф.166), Українського

управління курсового навчання при уповноваженому Наркома важкої промисловості СРСР при РНК України (ф.175).

Значний масив документів виявлено в ЦДАГО України, фонд 1 - ЦК КП(б)У - рішення політбюро ЦК КП(б)У, закрита частина засідань політбюро. Багато різнопланового матеріалу зберігається в різних відділах ЦК: агітаційно-пропагандистському, інформаційному, загальному (опис 20).

Подібні документи знаходяться в державних архівах Донецької, Дніпропетровської областей. Особливо цікаві документи Донецького держархіву.

Були вивчені фонди губкому, окружкомів КП(б)У, губвиконкому та деяких окружних виконавчих комітетів. Певний інтерес представляють фонди професійних спілок і, зокрема, матеріали про діяльність інженерно-технічних секцій.

Всього досліджено 37 фондів.

Отже, основою джерельної бази є архівні матеріали. Особливістю документальної бази періоду, що досліджується, є те, що основний масив архівної інформації припадає на 1920-ті роки. Матеріали початку 1930-х років збереглися значно гірше, мають фрагментарний характер. Внаслідок посилення тоталітаризму документація з кінця 20-х років набуває більш фальсифікованого характеру.

В дисертації використані також друковані матеріали.

Виходячи з того факту, що політика комуністичної партії була в багатьох випадках визначальною, до особливої групи джерел варто віднести документальні матеріали партійних органів. Використовувалися партійні документи, що були опубліковані в хронологічно-системних і тематичних збірниках. Матеріали циркулярного і директивного характеру партійних і державних органів вміщені в партійних і радянських періодичних виданнях.

В роботі використано праці В.І.Леніна, оскільки вони стали основою для аналізу концептуальних засад політики радянської держави щодо

інтелігенції протягом 1920-х років, принаймні першої половини. До цієї ж групи джерел належать також праці партійно-державних діячів СРСР і України.

Величезний масив інформації містять статистичні матеріали. Проте у їх використанні існують певні труднощі. Часто дані за однаковий відрізок часу неможливо було порівняти, оскільки при їх складанні використовувалися різні методики їх отримання, а в додатках не завжди це пояснювалося. Інша складність полягала в тому, що статистика не виділяла інтелігенцію як самостійний об'єкт спостереження. Найбільш поширеними в матеріалах статистики 1920-1930-х років є дві категорії: "службовці" та "спеціалісти". Але ці категорії не збігаються з поняттям "інтелігенція". Проте статистика 1920-х років попри всі її недоліки не була ще ідеологізована. Вона мала високий рівень об'єктивності.

Додатковим комплексом джерел, які безпосередньо не стосуються інтелігенції, можна вважати документальні публікації з історії промисловості. Вони містять інформацію про виробничу діяльність інженерно-технічної інтелігенції.

Певний інтерес мають також опубліковані матеріали профспілкових органів, де наводяться факти про діяльність інженерно-технічних секцій.

Величезним за обсягом і кількістю інформації джерелом є преса періоду, що розглядається. Велику інформативну цінність має журнальна періодика, особливо професійні видання технічної інтелігенції "Инженерный работник" та "Инженерный труд". У них міститься різноплановий матеріал про матеріально-побутове становище інтелігенції, її соціальний захист, громадську роботу тощо. Використовувалися бюлетені господарських органів "Хозяйство Донбасса" і "Вестник Донугля", в яких подається інформація про виробничу діяльність спеціалістів, а також інші журнали.

Джерела мемуарно-епістолярного жанру в дисертації представлені спогадами колишніх гірничих інженерів, згодом відомих вчених, О. Терпигорева та І. Бардіна.

Отже опубліковані джерельні матеріали складають величезний за обсягом і змістом масив інформації.

Розгляд і комплексний аналіз перерахованих проблем і наявність джерел визначають **НАУКОВУ НОВИЗМУ** дисертації. З одного боку, це дослідження узагальнює досягнення вітчизняної історіографії в галузі вивчення різних аспектів технічної інтелігенції, з іншого - головна увага в ньому приділяється комплексному аналізу стану, суспільно-політичної та професійної діяльності інженерно-технічних спеціалістів старої генерації Донецького регіону як соціальної групи в умовах тоталітарного режиму. Аналізуються різні сторони взаємин політичного режиму і інтелігенції Донбасу, оцінюються їх наслідки. Розглядається механізм підпорядкування всіх сфер життя і процесу відтворення технічної інтелігенції Донбасу інтересам держави диктатури пролетаріату методами ідейного впливу і силового тиску на неї, матеріально-побутове положення фахівців, а також створення в суспільстві соціального негативізму щодо інтелігенції.

В дисертації використано метод порівняльно-історичного аналізу та синтезу різноманітних історичних явищ, що дозволяє виділити загальні закономірності в розвитку об'єкта дослідження.

ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ полягає в тому, що її матеріали можуть бути використані у створенні загальних праць з історії України, у підготовці лекційних курсів з історії України та спецкурсів з історичного краєзнавства.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ, ЯКІ ВІНОСЯТЬСЯ НА ЗАХИСТ:

1. Політику держави диктатури пролетаріату щодо інтелігенції формувала комуністична партія. Серед партійного керівництва не було єдності відносно необхідності співпраці зі спеціалістами старої генерації.

2. Ідейні настанови щодо технічної інтелігенції базувалися на двох принципах. Перший виходив з теоретичних ідей марксизму, який відводив інтелігенції місце серед непролетарських класів і груп та надавав таким чином їй другорядну роль у стосунках із пролетаріатом. Другий ґрунтувався на прагматичних міркуваннях визначення її корисності для "справи пролетаріату".

3. Під час НЕПу спостерігається суперечливий характер політики щодо технічної інтелігенції. З одного боку, демократизація суспільства і економіки призвела до створення сприятливих можливостей для інтелігенції брати участь у господарському будівництві. З іншого, - проводилася цілеспрямована політика примусового підкорення інтелігенції політичному режиму, яка почалася з перших днів встановлення цього режиму.

4. Політичний курс не був застиглим, він розвивався. Наприкінці 1920-х років були піддані ревізії партійні рішення періоду НЕПу. Ідеологічний терор щодо технічної інтелігенції поєднувався з фізичним, що призвело до "Шахтинської справи" і масових репресій.

5. Протягом досліджуваного періоду відбулися зміни у соціально-психологічному стані спеціалістів. Фактори, які зумовили ці зміни, полягали:

- у падінні престижу інженерних знань і професіоналізму;
- у погіршенні умов життя і праці;
- в існуванні у суспільстві негативного ставлення до інтелігенції, так званого "спецеїдства", та в збігу антиінтелігентських настроїв в середовищі радянського, партійного і господарського керівництва та широких партійних і робочих мас;
- у відсутності гарантованого правового захисту від виробничих помилок;
- у намаганні владних структур підпорядкувати інтелігенцію ідеологічно;
- у застосуванні репресивних заходів щодо інтелігенції;

- у досягненнях і прорахунках економічної політики держави.

6. Процес відтворення кадрів технічної інтелігенції здійснювався на основі класового принципу двома шляхами: висуванням на інженерні посади робітників ("висуванство") та "пролетаризацією" вищої школи, що означало механічне регулювання соціального складу студентства: надання пільг під час вступу до вузів вихідцям "із класово близького середовища", введення практики прийому за рознарядками, створення інституту робітничих факультетів і позаконкурсне зарахування робітників до навчальних закладів, систематичне проведення чисток або перереєстрацій студентського складу тощо.

7. Політика влади щодо підготовки кадрів призвела до зменшення серед кадрів технічної інтелігенції питомої ваги спеціалістів старої генерації з 35% на початку першої п'ятирічки до 17% - в кінці п'ятирічки.

8. Демократизація суспільства і економіки на засадах НЕПу призвела до підвищення активності технічних кадрів Донбасу в сфері професійної та суспільно-політичної діяльності. Зміна політичного курсу щодо інтелігенції наприкінці 1920-х років негативно вплинула на її діяльність, що позначилось у відсутності ініціативи, ваганні в прийнятті самостійних рішень, звуженні громадської роботи до лекційної і викладацької.

СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЇ обумовлена метою і завданнями дослідження і складається із вступу, трьох глав, що розділяються на дев'ять параграфів, висновків. Обсяг роботи - 131 сторінка машинопису.

ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **ВСТУПІ** обгрунтовано тему дослідження, її актуальність, хронологічні межі, подано аналіз історіографії проблеми та джерельної бази проблеми, визначено мету та завдання, методологічні засади, підкреслено наукову новизну результатів праці та їх практичне значення.

ПЕРШИЙ РОЗДІЛ - "Джерела формування інженерно-технічної інтелігенції Донбасу" - підрозділяється на три параграфи. В

першому параграфі розглядається стан забезпечення Донбасу кадрами спеціалістів протягом 1920-х років, порівнюється їх чисельність з загальною кількістю інженерних кадрів, що знаходились в Україні, наведені соціальні, професійні, національні характеристики технічної інтелігенції.

Визначається, що протягом світової і громадянської війн та революцій зменшилась чисельність технічної інтелігенції. На це вплинули: втрати під час воєнних дій, хвороби та злиденність, нестійка політична ситуація в регіоні, що призвела до міграції спеціалістів з Донбасу до центральних губерній Росії та з виробництва до управлінських структур, торговельних закладів і навіть до села, а також до еміграції іноземних фахівців на батьківщину. Автор доходить висновків, що для розв'язання проблеми відбудови регіону наявних кадрів не вистачало. (С. 21-30).

З огляду на це, на початку 1920-х років влада відновила діяльність існуючих до революції спеціальних навчальних закладів та заклала основи для створення нової системи підготовки кадрів. Про це мова йде в другому параграфі. Відповідно до плану Українського головного комітету у справах професійної освіти в Донбасі було створено мережу навчальних закладів нового типу - технікумів. У 1920-ті роки технікум розглядався як найбільш необхідний навчальний заклад. В Україні, на відміну від інших республік Союзу, він давав середню освіту у цілій галузі виробництва і вищу - з вузької спеціальності. Перевага надавалася закладам з вечірньою формою навчання перед денною.

В 1926 р. з метою необхідності підготовки інженерів-організаторів широкого профілю гірничий технікум в м. Сталіно було реорганізовано в інститут. Це був перший вищий навчальний заклад в регіоні. (С. 41).

В дисертації досліджено динаміку збільшення спеціальних навчальних закладів та учнів в них протягом 1920-х років.

Формування кадрів нової технічної інтелігенції відбувалося на основі класової переорієнтації вищої школи шляхом її "пролетаризації". Процес пролетаризації здійснювався шляхом механічного регулювання

соціального складу студентства, а саме: наданням пільг під час вступу до вузів вихідцям із "класово близьких" владі верств населення та членам і кандидатам у члени КП(б)У та ЛКСМУ; введенням практики прийому до вузів за направленнями партійних, профспілкових, військових організацій та комнезамів; проведенням систематичних чисток або "перереєстрацій" студентського складу з метою виключення з вузів "сторонніх елементів". З метою підняття загальноосвітнього рівня робітників, майбутніх студентів, з 1921 р. було введено інститут робітничих факультетів. Саме робітфахівці склали більшість студентства навчальних технічних закладів. В середині 1920-х років відбувся перелом в соціальному складі вищої школи: відсоток вихідців з робітників і селян, прийнятих до вузів, перевищив відсоток службовців та "інших". (С. 35-45).

Проте такий перелом негативно відбився на професійному рівні спеціалістів. Протягом періоду, що розглядається, спостерігається збільшення числа студентів, що навчалися "незадовільно", та відрахування за "неуспішність".

Всі особливості, що були притаманні підготовці кадрів у 20-ті роки, знайшли свій подальший розвиток у 30-ті роки. В дисертації наводяться дані про реорганізацію системи підготовки кадрів у Донбасі наприкінці 20-х - на початку 30-х років.

У справі створення відданої радянській владі інтелігенції велика роль належала висуванству. Про висуванство як засіб зміни соціального складу спеціалістів мова йде в третьому параграфі. Висунення на інженерні посади особливо широко почало впроваджуватися з кінця 20-х років, коли почалися масові пошуки "шкідників" серед старих кадрів спеціалістів та форсована індустріалізація.

Але зайняття робітниками відповідальних посад у технічному керівництві ще не робить їх інтелігентами. З метою надання цим робітникам необхідних теоретичних знань у Донбасі було створено мережу відповідних курсів. В дисертації розглядаються різні типи цих курсів. (С. 55-65).

Внаслідок політики "радянзації" відбувся процес "розмивання" кадрів спеціалістів старої генерації молодію. Якщо на початку першої п'ятирічки "старі" кадри склали 35% загального числа інженерно-технічних сил, то на кінець першої п'ятирічки - лише 17%. Змінилися соціальні джерела формування спеціалістів. Збільшення чисельності кадрів технічної інтелігенції відбулося за умов зменшення її професійного рівня. (С. 66-67).

У ДРУГОМУ РОЗДІЛІ - "Інтелігенція Донбасу в системі соціально-політичних відносин" визначаються основні принципи, на яких базувалася державна політика щодо технічної інтелігенції. Аналізуючи їх, автор спирається головним чином на праці В.І. Леніна. Саме він розробляв теоретичні засади політики держави, відбиваючи в своїх працях деякі масові настрої, та втілював їх у життя. Перевага надавалася насильницьким заходам, хоча згадувалося і про "перевиховання" інтелігенції, і про так званий "буржуазний" шлях використання спеціалістів. (С. 68-72)

В першому параграфі розглянуті конкретні методи і заходи, що використовувалися владою у стосунках з інтелігенцією. З самого початку свого існування держава диктатури пролетаріату намагалася підпорядкувати собі інтелігенцію. Навіть в період НЕПу, коли відбулася певна демократизація в усіх сферах життя, партія не послабила тиск на неї. Інтелігенція була її небезпечним конкурентом у сфері ідеології, оскільки сповідала демократичні принципи. Це було загрозою для режиму, який будувався на тоталітарних засадах. Саме тому у політиці щодо інтелігенції в середині 1920-х років спостерігається намагання підпорядкувати її ідеологічно. Проте це явище ще не мало тотального характеру.

Водночас партійна постанова 1925 р. "Про роботу спеціалістів" проголошувала курс на співдружність із кадрами старої генерації. В дисертації досліджуються конкретні практичні заходи цієї суперечливої політики. (С. 73-76).

На практиці ж партійні настанови не завжди втілювалися в життя. Заважало підозріле ставлення до інтелігенції значної частини партійних, профспілкових і господарських керівників, яке знаходило відгук серед робітників. Презирливе ставлення переросло в практику морального тиску і навіть фізичного терору по відношенню до спеціалістів, так зване "спецеїдство". В дисертації просліджено різні прояви цього явища в Донбасі, визначено періоди його підвищення і зниження, показано ставлення влади до нього. (С. 77-81).

У другому параграфі наголошується на тому, що, поряд із насильництвом, до технічної інтелігенції застосовувався "буржуазний" (за Леніним) метод залучення її до соціалістичного будівництва. Суть його полягала у наданні спеціалістам високої платні та застосуванні системи пільг. Проте документальні матеріали констатують різке зниження життєвого рівня спеціалістів після громадянської війни. Період НЕПу був часом неоднозначних зрушень в її матеріально-побутовому становищі. З одного боку, воно поступово покращувалося у порівнянні з роками розрухи, з іншого,- залишалось набагато гіршим у порівнянні з дореволюційними часами. Влада створювала технічній інтелігенції відносно пристойні на той час матеріально-побутові умови. Було удосконалено систему заробітної плати, введено доплати та премії, пільги за комунальні послуги, покращено житлові умови. Спеціалісти мали власні клуби, періодичні видання тощо. На думку автора, соціальна політика держави була ще одним засобом підкорення інтелігенції. В дисертації наведено порівняльні дані про матеріально-побутове становище спеціалістів різних рудоуправлінь Донбасу, інших регіонів країни. (С. 88-100).

Наприкінці 1920-х років країна перебувала в стані економічної та соціально-політичної кризи, що була викликана переходом від НЕПу до форсованої індустріалізації та загостренням політичної боротьби в партійному керівництві. Прискорений процес формування тоталітарної держави призвів до того, що партія повністю відмовилась від будь-яких

демократичних проявів у політиці щодо інтелігенції, перейшовши на диктаторський стиль взаємин. Про це йдеться в третьому параграфі.

Інженерно-технічна інтелігенція Донбасу першою була звинувачена у шкідницькій діяльності ("Шахтинська справа"), адже вона найближче стояла до виробництва, і її легко було звинуватити в усіх економічних прорахунках керівництва. До того ж, суспільна думка протягом 1920-х років уже була підготовлена до сприйняття інтелігенції як всрога соціалістичного будівництва. В дисертації автор зупиняється на особах деяких звинувачених по "Шахтинській справі", доводить, що вони мали репутацію досвідчених спеціалістів і сумлінних працівників. Після "Шахтинської справи", а потім і процесу "Промпартії" почалися масові пошуки шкідників. В роботі змальовано суспільно-політичну обстановку, в якій опинилася інтелігенція Донбасу, заходи влади щодо нагнітання атмосфери підозрливості і розгортання "чистки" серед старих спеціалістів. Інтелігенція старої генерації була деморалізована і залякана, знизився її соціальний статус. Проте і в такій обстановці в її середовищі спостерігається незначний, але все ж таки відчутний, опір політиці влади. (С. 102-122).

ТРЕТІЙ РОЗДІЛ - "Професійна та суспільно-політична діяльність технічної інтелігенції Донбасу" - присвячено розгляду проблем участі старих кадрів спеціалістів у процесі відбудови промисловості регіону, реконструкції підприємств, суспільно-політичної діяльності інтелігенції.

В першому параграфі доводиться, що інтелігенція Донбасу неоднозначно поставилася до радянської влади, проте більшість її представників активно включилася у відбудову регіону. В дисертації йдеться про участь спеціалістів у роботі комісії Данчича, яка проаналізувала ступінь зруйнованості підприємств Донбасу, про їх діяльність у роботі губернської економічної наради, виробничих нарад, експертних груп. Зазначається, що з переходом до НЕПу збільшується активність інженерів на виробництві, більше уваги приділяється ними

механізації виробничого процесу. Досліджується проблема співпраці інженерів і техніків Донбасу з іноземними спеціалістами. (С.127-133).

Проте великою перешкодою у їх діяльності стає невизначеність правового положення і незахищеність від виробничих невдач. Дуже гостро стояло питання притягнення інженерів і техніків до судової відповідальності за порушення правил техніки безпеки і нещасні випадки на виробництві. Протягом 1920-1927 років в Донбасі до суду було притягнуто 88,8% працюючих спеціалістів. Це стало приводом до значної плінності технічного персоналу з одного виробництва на інше, з виробництва до управлінських установ. (С. 135-140).

В другому параграфі йдеться про участь інженерно-технічної інтелігенції Донбасу в процесі форсованої індустріалізації. Серед інженерів панували сумніви щодо реальності запроєктованих цифр п"ятирічки і можливості виконання самої п"ятирічки. Про це вони неодноразово доповідали господарським органам. Як зараз відомо, план не було виконано. Серйозні прорахунки в плануванні і фінансуванні важкої промисловості призвели до спрощення технологічного процесу і появи приписок в усіх галузях промисловості.

В дисертації досліджується процес посилення відповідальності технічного персоналу за невиконання планових показників, нещасні випадки, виробничі невдачі. Після "Шахтинської справи" та процесу "Промпартії" страх техперсоналу бути звинуваченими у "шкідницькій" діяльності призвів до різкого зниження виробничої ініціативи. Як ніколи раніше, набирало силу "спецеїдство". Професійну оцінку діяльності інженерів почали давати не господарські органи, а органи ДПУ. Наприкінці 1920-х років вирішальну роль відігравали не ділові професійні якості, а політичне обличчя. Така ситуація негативно відбилась, в першу чергу, на виробничому процесі. (С.143-153).

Як окремий аспект теми в дисертації досліджується участь спеціалістів у соціалістичному змаганні, русі раціоналізаторів, різних конкурсах тощо. Ставлення технічної інтелігенції до громадських починів

не було однозначним. Але після процесів над "спецами" участь у них стала запорукою непричетності до "шкідництва". Саме тому наприкінці 1930 р., після процесу "Промпартії", відбувся перелом у ставленні технічної інтелігенції до соцзмагання. (С.154-158).

Крім професійної діяльності людям інтелектуальної праці притаманна суспільно-пслітична активність. Цей аспект проблеми дофліджується в третьому параграфі розділу. Підкреслюється, що після громадянської війни інженерно-технічна інтелігенція Донбасу зайняла нейтральну позицію щодо втручання в політичне життя, проте не відмовилась від участі в освітній і лекційно-пропагандистській роботі серед робітників. (С. 161-165).

З середини 1920-х років партія почала вимагати від інтелігенції активної участі в громадсько-політичному житті. Інтелігенція повинна була змінити своє соціально-політичне обличчя, стати радянською за поглядами. Владою використовувалися різні шляхи "радянзації" спеціалістів. Як один із заходів цієї політики використовувалося посилення контролю за діяльністю інженерно-технічних секцій. (С.166-170).

В межах проблеми суспільно-політичної активності технічної інтелігенції розглядається ставлення техперсоналу до політики українізації. Автор доходить висновків, що ця політика, внаслідок об'єктивних і суб'єктивних чинників, не знайшла підтримки серед технічної інтелігенції Донбасу. (С.171-172).

Зміна політичного курсу наприкінці 20-х років, суцільна політизація громадського життя передбачали відмову від принципу невтручання в суспільно-політичні процеси. Посилився контроль за громадською діяльністю інженерно-технічного персоналу. Отже, протягом періоду, що розглядається, умови були надто несприятливими для громадсько-політичної активності інтелігенції. (С. 173-177).

У **ВИСНОВКАХ** зроблено підсумки і сформульовано основні положення дисертації. Розглянутий період був досить складним і

суперечливим. Встановлення монополії партії в сфері ідеології створило передумови для надмірної політизації всіх сфер життя. Партійна політика щодо інженерно-технічної інтелігенції базувалася на двох принципах: надання їй другорядної ролі у відносинах з робітничим класом та використання спеціалістів як елементу виробництва у господарському будівництві. Це обумовило методи і форми впливу на неї, серед яких перевага надавалася насильницьким заходам. Навіть під час НЕПу політика комуністичної партії виключала можливість активної діяльності інтелігенції в професійній і суспільно-політичній сферах. Зміна політичного курсу наприкінці 1920-х років характеризувалася переходом від використання інтелігенції до її жорстокого придушення і масових репресій. Така політика негативно відбилася на стані, професійній і громадській діяльності спеціалістів Донбасу.

АПРОБАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Основні положення дослідження доповідались на Всесоюзній конференції "Історична демографія і сучасність" (Москва-Донецьк, 1991 р.), "Особа і культура часу" (Донецьк, 1992 р.), Міжнародній науковій конференції "Тоталітаризм та антитоталітарні рухи в Болгарії, СРСР та інших країнах Східної Європи (20-80-ті р.р. XX ст.)" (Харків, 1993). Матеріали дисертації використані при укладанні методичної розробки з історії України за темою "Підготовка кадрів технічної інтелігенції в Україні в 1920-1930-ті роки" для студентів Київської філії Харківської академії залізничного транспорту.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ:

1. Становище інженерно-технічної інтелігенції Донбасу у 20-ті роки // Сторінки історії. Бюлетень Асоціації істориків Вищої школи України.- К.:КПІ, 1993.- С. 50-57.
2. Технічна інтелігенція України в умовах формування тоталітарної системи в СРСР (20-ті роки XX ст.) // Сторінки історії.- К.:КПІ, 1995.- С. 108-114.
3. К вопросу о взаимоотношении власти и технической интеллигенции в 20-е г.г. // Тоталитаризм и антитоталитарные движения

в Болгарии, СССР и других странах Восточной Европы (20-80-е гг. XX в.). (Материалы международной научной конференции).- Харьков, 1995.- Т.2.- С. 288-296.

4. Бюллетени Донецкого губернского статистического бюро как источник по изучению демографической ситуации в 20-е. годы.// Историческая демография и современность/ Тезисы докл. и сообщений VII Всесоюзной конф. по истор. демографии.- Москва-Донецк, 1991.- Ч.II.- С. 135-136.

5. Инженерно-техническая интеллигенция Донбасса 1920-х годов.// Личность и культура времени: Тезисы докл. Всеукраинск. гуманит. науч. студ. конф.- Донецк,1992.- С. 6-7.

6. До питання про "Шахтинську справу"// Історія україн. народу: Тези доп. на II україн. наук.-практ. студ. конф.- К.,1994.- С. 41-42.

7. До питання про політику партії щодо технічної інтелігенції у 20-ті роки // Изучение истории Украины в учебных заведениях: Тезисы докл. и сообщ. региональной науч.-практ. конф.- Донецк,1995.- С. 104-105.

Синиц

Гнисько С.П. Инженерно-техническая интеллигенция Донбасса в 1920-е - в начале 1930-х годов.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 - История Украины, рукопись, Институт истории Украины Национальной Академии Наук Украины, 1996.

В диссертации на основе широкого круга источников исследована история развития инженерно-технической интеллигенции Донбасса. Представлена динамика численности специалистов, создание сети специальных технических учебных заведений и курсов по повышению квалификации выдвиженцев из среды рабочих, профессиональная и общественно-политическая деятельность технической интеллигенции. Проанализирована политика государства по регулированию социального состава вузов, методы партии по отношению к специалистам старой генерации, изменения политического курса.

Svetlana P. Hnitko. Engineers and technical intelligentsia of Donbas in the 1920 s - early 1930 s.

Thesis for a specialty 07.00.01 - History of Ukraine, the manuscript, the History of Ukraine Institute of the Ukraine's National Academy of Sciences.

History of Donbas's engineers and other technical intelligentsia development in the 20-s - 30-s of the XX th century is investigated on the basis of wide range of sources. Dynamics of the quantity of specialists, creation of the network of special technical educational institutions and qualification improving courses for promotees from workers' strata, professional, social and political activities of technical intelligentsia are presented. State policy on regulation of high schools students social structure, communist party methods concerning old generation specialists, changes of party political course, have been analysed.

Ключові слова: інженерно-технічна інтелігенція, "спецеїдство", "пролетаризація", тоталітарний режим.

Ав 34.097
АВ 34.097

Підписано до друку 12.02.96 Формат 60x84 1/16
Ум.друк.арк. 0,9 Обл.вид.арк. 1,0
Тираж 100. Зам. 91 1996р. Безплатний

Поліграф.д-ця Ін-ту історії України НАН України
Київ-1, Грушевського, 4